

ЛІТОПИСНІ ХОРВАТИ НА ВОЛИНІ: ДЕКОНСТРУКЦІЯ ГІПОТЕЗИ

Микола Нагірний

THE CHRONICLE CROATS IN VOLYN: DECONSTRUCTION OF THE HYPOTHESIS

Mykola Nahirnyi

In historiography, there is a prevailing opinion that medieval Volyn was inhabited by a number of chronicle tribes, primarily the Dulebes, the Buzhans, and the Volynians. However, there is a suggestion that the Croats, whose center of localization was in the Carpathian region, should also be included in the list of such ethno-tribal formations. There are few written sources about the settlement of the Croats in Ukrainian lands, and they don't localize them in the territory of Volyn or don't provide clear information about the location of the Croat tribes. Based on written sources, some authors localize the Lendians and other ancient tribes in Volyn, but they don't associate them with the Croat ethnic group.

The vast majority of historians from various countries don't see the Croats in the territory of Volyn. At the same time, it is suggested that certain Croat tribes might have been part of larger intertribal unions led by the Volynians at a certain period, but this did not result in the migration of the Croats to the north. The lands of the Buzhans and the Chervians might have been the zone of mixed population and intertribal contacts between the Volynians and the Croats, but not Volyn itself.

Proponents of the idea of Croatian presence in Volyn use arguments from mythology, genetics, anthropology, material culture, toponymy, and historiography of previous epochs. However, their evidence base is weak and insufficiently substantiated. The hypothesis of Croatian presence in Volyn is mainly supported by geographers, philologists, and writers, but not by professional historians. References to earlier historiography are a weak argument, as upon closer examination, they also rely on unconvincing and dubious assertions. Constructions about the Volynian Croats today look too artificial and aren't based on strong source evidence.

If the Croats are identified with the Sarmatians, the Buzhans, or the Dulebes (or as part of each other), then we can talk about the traces of the Croats in Volyn. However, there are no or almost no traces of a tribe specifically under the name «the Croats» / «the White Croats». If the Croats are localized in the Volyn area, it is only on border territories that were zones of intertribal contacts.

Even if the Buzhans and the Chervians are considered to be offshoots of the Volynians who migrated together with the Croats to Dalmatia, it is still the Volynians who migrated to modern Croatia, not the Carpathian Croats who migrated to Volyn. The identity or similarity of certain toponyms in Croatia and Volyn can be explained by the presence of the ancient Volynians and Croats in the common Dulebian union. The Croats didn't bring their own names to Volyn but only spread their toponyms in the Balkans together with the Volynians. The Croats couldn't have moved to Dalmatia through Volyn since it lies on the opposite side of their movement to the south.

Even after the annexation of the Croatian lands to Rus' and their inclusion into the Volynian province, there is no data suggesting that any part of the local Croat population could have ended up in Volyn.

Theoretically, the idea of Croatian presence in Volyn can be attempted to be proven if approached thoroughly, objectively, and comprehensively. At present, it should be noted that the presence of the Croats to the northeast of the Western Bug, even as an intermediate point in their migration, remains hypothetical.

Keywords: the Croats, Volyn, the Volynians, migrations, the Slavs, localization.

Поняття «Волинь» упродовж століть змінювало свої межі й розмір території. В різний період історії воно залежало від адміністративно-територіального устрою та державної приналежності.

ті. Волинь охоплює басейн верхів'я правих приток і середнього поріччя Західного Бугу – південні райони теперішніх Волинської й Рівненської, південно-західні райони Житомирської, північно-західну смугу Хмельницької, північні райони Тернопільської і Львівської областей. У ранньому середньовіччі вона також охоплювала терени Холмщини і Підляшшя. У VII–IX ст. Волинь була заселена дулібами, бужанами, волинянами, а також білими хорватами (Байцар 2023, с. 209). Останнє твердження – дискусійне, і про це піде мова у даному дослідженні.

Питання локалізації середньовічних хорватів не нове. Воно зумовлене широким розповсюдженням цієї назви просторами Європи і навіть Азії. Втім, щодо «українських» хорватів спостерігається певний консенсус серед дослідників, які розміщують їх переважно з обох схилів Карпат та прилеглих землях. Проте існують припущення, що хорвати займали значно більші території сучасної України, зокрема, проживали на Волині. Такі твердження зустрічаємо навіть у монографічних дослідженнях науковців (Байцар 2023, с. 164). Тож метою нашої статті є верифікація гіпотези про хорватську присутність на волинських землях у другій половині I тис. н. е. задля її підтвердження або спростування. Завданнями розвідки є аналіз тогочасних джерел про ареал розселення хорватів, огляд відповідної історіографії та розбір аргументів на користь гіпотези про хорватські поселення на Волині.

Актуальність дослідження зумовлюється посиленням інтересом до минулого українського народу, який помітно зріс внаслідок російської агресії проти України та чергової хвилі національного відродження. Комплексно присутність хорватських племен на території Волині ще не розглядалася, і це складає наукову новизну статті. У даній роботі розглянуто максимально наявну кількість досліджень, де припускається присутність хорватів на волинських територіях, та дано їм оцінку, що становить особистий внесок автора.

Джерел про розселення хорватів власне на українських землях небагато. Арабський географ аль-Масуді згадує про народ «хорватин», який розміщує у тексті між «моравинами» (чехами) і «сасинами» (етнонім невідомий; можливо, ляхи) (Овчинников 1995, с. 79). Тобто, локалізація дуже приблизна і не дає підстав розташувати хоча б частину хорватів на волинських землях.

Твір візантійського імператора Костянтина Багрянородного «Про управління імперією»/ «De administrando imperio» (далі – DAI) описує землі хорватів (т. зв. «Білу Велику Хорватію») детально, однак до сьогодні точаться дискусії, які території мав на увазі імператор: чеські, польські чи українські (Lončar 1992, s. 375–448; Ferjančić 1996, s. 117–150; Wojciechowski 2005). Зрозуміло, що Костянтин не давав чіткішої інформації, наскільки далеко за Карпати простягалися хорватські території. Єдина підказка: від «Білої Хорватії» до «темного моря» – 30 днів шляху (Constantine Porphyrogenitus 1967, p. 153), але вона мало що дає для відповіді на наше запитання.

Також DAI згадує про половецьку фему (область) під назвою «харавої» (Charaboi/Χαραβόη), що співзвучне із грецькою назвою хорватів – «хробатої» (Khrōbátōi/Χρωβάτοι) (Constantine Porphyrogenitus 1967, p. 144, 167). Фему імператор розміщує на правому березі Дніпра по сусідству із Руссю, що дозволяє локалізувати її у безпосередній близькості від Києва на південь від міста. До річчя, приблизно там само тече річка Хорватка. І хоча значення назви «харавої» окремі дослідники перекладають із осетинської як «доблесть» (Мудрак 2020, с. 130), близькість за звучанням до хорватського етноніму вважаємо не випадковою. Цей топонім ще чекає на подальші дослідження. Хоча зазначимо, що і Charaboi, і Хорватка розташовані на Київщині і не стосуються Волинського регіону.

У літописі «Повѣсть времанныхъ лѣтъ» (далі – ПВЛ) автор, називаючи племена Київської держави, не просто перелічує їх, а й локалізує, використовуючи назви гідронімів та інші координати. Так, поляни сіли по Дніпру; деревляни – в лісах; сіверяни – на Десні, по Сейму і по Сулі; бужани і дуліби – по Бугу, «де нині волиняни»; уличі та тиверці – по Дніпру та поблизу Дунаю «аж до моря» і т. д. (Літопис руський за Іпатським списком). Проте стосовно хорватів автор ПВЛ у датованій частині літопису (907, 942, 992/993 pp.) не дає жодних більш-менш чітких географічних підказок щодо їхньої локалізації.

«Баварський географ» (IX ст.) не згадує народу хорвати, але низка названих у цьому джерелі племен трактується дослідниками як хорватські (житичі, стадичі, себбіроси, требовляни, присани/присянці). Усі вони локалізуються південніше від Волині (Войтович 2021, с. 247–250, 267). Тербовляни та інші невеликі хорватські етнополітичні угруповання могли входити в політичне об'єднання під гегемонією волинян, хоча їхня належність саме до етнічного волинського масиву не доведена (Жих 2009А, с. 13; Жих 2010, с. 33).

Окремо варто згадати наведене у «Баварському географі» плем'я лендзян. Щодо його етнічної приналежності та локалізації до цього часу точаться дискусії. Одні вчені обмежують аре-

ал проживання лендзян територією сучасної Польщі, інші поширюють їх кордони до Західного Бугу та Стиру на Волині (Х.Ловмянський) чи навіть ототожнюють із лучанами (Я.Дашкевич) або східними волинянами (А.Горський), є навіть спроба поширення території цього племені на хорватські землі до верхів'їв Дністра і Стиру (Г.Лабуда) (Войтович 2021, с. 254). Та навіть якщо умовні лендзяни й заселяли частково Прикарпаття і Волинь водночас, ніхто не відстоює думку про те, що вони були саме хорватським племенем.

Ще один документ – Празький привілей 1086 р., наданий германським імператором Генріхом IV празькому єпископу Яромиру-Гегбардту. Він ґрунтувався на привілеї про заснування Празького єпископату від 973 р. та відображає його межі за часів Великоморавської держави кін. IX ст. або Чеської держави др. пол. X ст. За цим документом, єпископат включав у свою юрисдикцію території до Бугу і Стиру на Волині. Тому, спираючись на Празький привілей, Френсіс Дворнік посунув межі Білої Хорватії включно на волинську територію (Dvornik 1956, р. 39, 99).

Проте критики документу вказували на нелогічність меж по Бугу та Стиру, які течуть в одному напрямку, та про ймовірну заміну Стиру на річку Стрий на Прикарпатті. Даний документ міг відображати не реальні, а місіонерські межі єпископату (Войтович 2021, с. 265–266). Від себе додамо, що землі церковної влади (Празького єпископату) не обов'язково мали збігатися з територіями племен (у нашому випадку – хорватів). Тому загалом використання Празького привілею для обґрунтування хорватської присутності на Волині – це непереконливий аргумент.

Одне із найбільш ранніх англійських середньовічних джерел «Орозій Короля Альфреда» (кінець IX ст.) згадує народ «хоротів» як слов'янське плем'я північно-східніше Моравії і прив'язує хорватський масив до Карпат (Войтович 2021, с. 211–212). Хоча самих хоротів можна ототожити з хорутанами (карантанами) – майбутніми словенцями.

На картах (польських, німецьких, французьких) XIX – поч. XX ст., присвячених межі I–II тис. н. е., Хорватія у своїх кордонах простягається максимум до Західного Бугу на північ – тобто, волинських земель не охоплює (Байцар 2022, с. 42–48). Окремо варто виділити французького історика та географа Луї-Етьєна Дюсє, карта якого («Carte Ethnographique de L'Europe...», 1856 р.) серед українців (малоросів) розрізняє: запорізьких козаків, білих хорватів, дреговичів, дулібів, сіверян, тиверців та ін. (Байцар 2022, с. 85, 87). При цьому білі хорвати на карті розташовані знову ж таки на південь від Волині.

Як уже було згадано, в історіографії загальноприйнятим є розміщувати літописних «руських» хорватів на схилах українських Карпат. Також їх поселяють у середній і верхній течії Дністра, на Буковині і аж до верхів'їв Північного Бугу – тобто, на територію історичного Поділля. Чи були хорвати на Волині? На думку відомого археолога Вітольда Ауліха, стан вивчення староруських пам'яток у північно-східному Прикарпатті і на західній Волині поки що не дозволяв визначити територіальні межі племен та різницю в їх культурі (Грабовецький 2002, с. 46–47).

Один із найавторитетніших українських істориків-кroatистів Леонтій Войтович локалізує українських хорватів переважно на Прикарпатті (Войтович 2021, с. 200–267). У руслі розгляду тези про присутність хорватів на Волині важливими є ідеї Л. Войтовича про дулебів (дулібів) як перших гегемонів Волинського суперсоюзу, завдяки яким відбулося становлення Великої Хорватії у VI ст. Вчений не виключав, що дуліби підпорядкували собі якусь частину хорватського масиву (Войтович 2021, с. 232). Однак це не означає, що в результаті хорвати почали переселятися на волинську північ.

В одному місці Л. Войтович посуває межі хорватського етносу суттєво на північ, називаючи Червен територією, населеною хорватами (Войтович 2021, с. 255). Однак це радше виняток, і більше ніде ми не зустрічаємо у цього вченого ототожнення хорватів із бужанами та черв'янами.

Саме два останні племені досліджував Віталій Ляска. У своєму дисертаційному дослідженні він вважає бужан і черв'ян етнічно спорідненими племенами волинської групи, що жили у верхів'ях Західного Бугу і на півдні межували з племінними князівствами хорватів (Ляска 2015, с. 9, 55).

Разом із тим автор зазначає, що в районі Західного Бугу мали місце активні контакти між волинянами та хорватами, внаслідок чого і сформувались етновизначальні риси бужан (Ляска 2015, с. 58–59). На підставі характерних рис житлобудівництва В. Ляска стверджує про потужні хорватські інфільтрації у бужанське середовище (Ляска 2015, с. 9, 55). Традиція присутності у верхів'ях Західного Бугу змішаного населення підтверджується і запеклою боротьбою за Бужеську волость у XI–XII ст. між галицькими та волинськими князями. Припущення Романа Чайки та Петра Довганя про поширення ареалу бужан на півночі аж до Володимира В. Ляска відкидає як необґрунтоване (Ляска 2015, с. 60).

Оригінальну і водночас недосконалу картину історії хорватів намалював польський дослідник Єжи Гачинський, який вважав, що у V-VIII ст. вони займали величезний простір північніше Карпат від верхів'їв Одера до Горині. Ця конструкція недостатньо підкріплена джерелами і має низку недопрацювань, а тому не може бути прийнята (Жих 2009В, с. 34).

Українським дослідником (хоч останні десятиліття він і проживав у Хорватії), який припускав присутність хорватів на Волині, став Євген Пащенко. Він вказував на спільну археологічну культуру волинян і хорватів у період з VIII по X ст. і писав, що хорвати у різний час були поширені по всій Україні (Paščenko 1999, s. 83–84, 95–96). Водночас, за Є. Пащенко, білі хорвати проживали на південному заході землі бужан-волинян, хоча при цьому автор уточнює, що мова йде про верхів'я Дністра та Вісли (Paščenko 1999, s. 91). Свої припущення дослідник обґрунтував прикладами з міфології, археології та культури.

Є. Пащенко говорить про ономастичні, гідронімічні та топонімічні приклади спільних назв у Хорватії та Україні (конкретно бужан і волинян), але наводить їх обмаль, обмежуючись посиланнями (Paščenko 2010, s. 69). Так, він згадує назву «дуліби», але розуміємо, що це плем'я (точніше, союз племен) займало значно ширшу територію і не пов'язане виключно із волинськими землями. Є. Пащенко пише, що топоніми «хорват» спостерігаємо на українській території від Києва на захід до річки Прип'ять і кордону з Польщею (Paščenko 2010, s. 67–68).

Окрім прикладів ономастичного характеру, Є. Пащенко наводить і письмову згадку, що група українських хорватів, яка проживала в районі Дубна на Волині, зберігала свою хорватську назву до сер. XIX ст. (Paščenko 2010, s. 71); при цьому він чомусь не вказує джерело цієї інформації.

Натомість це зробив волинський науковець-філолог Віктор Давидюк. У своїх роботах (Давидюк 2015; Davydjuk 2022) він, розвиваючи тези Є. Пащенка про близькість духовної культури хорватів та українців і залучаючи антропологічні та генетичні матеріали, а також хорватську історіографію, намагається показати цю спорідненість саме у контексті волинян та можливість проживання у середньовіччі хорватського населення на волинських землях.

Приблизно у той же час подібні тези щодо хорватів на Волині повторив мистецтвознавець, дослідник-аматор Борис Явір Іскра, але без чітких посилань (Явір Іскра). Також чимало сумнівних положень Б. Явора некритично залучив до своєї монографії львівський географ Андрій Байцар. Останній вказує, що Велика Хорватія у різні періоди охоплювала території Західної України, у тому числі й Волинь. При цьому А. Байцар часто використовує у своїх працях вікіпедію як джерело (Байцар 2022, с. 35–36, 164, 166–168).

Основні тези трьох згаданих авторів із посиланням на хорватську історіографію наступні: русини Волині є прямими нащадками білохорватського племені; Біла Хорватія – це майбутнє Королівство Галичини й Володимирії; Бужеськ, Волинь, Червен – міста білих хорватів; ще в середині XIX ст. жителі навколо Дубна і Володимира називали себе білими хорватами, і таких було 17228 осіб (Davydjuk 2022, s. 34; Давидюк 2015, с. 21; Байцар 2022, с. 25; Явір Іскра).

А. Байцар, В. Давидюк і Б. Явір фактично дублюють один і той же текст, причому посилання наводить лише В. Давидюк. Якщо ж провести верифікацію цих посилань, зокрема на хорватських авторів, які буцімто локалізували хорватів на території Волині (Klaić 1991; Ćurić 1991; Vidović 1991; Šišić 1925; Mandić) – отримаємо промовисті результати.

Насправді М. Видович – письменник, а не історик чи філолог (In memoriam akademik Mirko Vidović). Він і М. Чурич писали свої твори на зламі 1980-90-х рр., коли Хорватію (втім, як і Україну) накрила хвиля зацікавлення власною історією, її романтизація та міфологізація. На тлі шляху до незалежності і протистояння із сербами активізувалися пошуки героїчного хорватського минулого. Як влучно зазначав знаний хорватський історик Іво Голдштейн, у той час були спроби ентузіастів й аматорів писати про існування нібито хорватської держави в месопотамсько-іранському ареалі 3-4 тис. років тому, проте офіційна наука відкидала такі намагання (Goldštejn 1995, s. 24–25). На сьогодні хорватські академічні історики не розглядають всерйоз роботи такого стибу. Дуня Брозович-Рончевич дала влучну характеристику творчості М. Чурича та М. Видовича:

«Іранська гіпотеза про походження хорватів найбільше скомпрометована дилетантизмом людей, які її представляють. Часто йдеться про авторів, які явно не мають жодної філологічної освіти і не вміють науково обґрунтувати свої твердження. Навпаки, їхні методи є повною протилежністю науковим ... Типовими прикладами такого підходу є книги Мірко Видовича та Мійо Н. Чурича. Жоден із цих двох авторів, очевидно, не володіє елементарними знаннями з індоєвропеїстики та не володіє методами порівняльної лінгвістики. Основним методом, який вони використовують, є спостереження за випадковими фонетичними збігами ... М. Видович,

щоправда, серед іншої літератури згадує кілька етимологічних словників, але з самої праці не можна зрозуміти їх використання. Своєю «етимологізацією» ці автори лише заперечують науку, на яку так часто посилаються» (Brozović Rončević 1993, s. 11–12).

Д. Мандич у своїй праці ніде не вказує розміщення хорватів на волинських землях, обмежуючись загальною локалізацією «за Карпатами» (Mandić). Те ж саме і з цитуванням Ф. Шишича, який у контексті твору Багрянородного згадує бойків, але не прив'язує до конкретної локалізації чи етносу (Šišić 1925, s. 239–240).

Детальніше зупинимось на поглядах В. Клаїча, який визнається потужним авторитетом у хорватській історичній науці.

Як уже згадувалося, йому приписують твердження, що Перемишль, Бужеськ, Волинь, Червень, Плісненськ і Радече є містами білих хорватів. Насправді у В. Клаїча лише Перемишль віднесено до хорватських міст, решту визнано за дулібами, які, як вважав хорватський вчений, заселяли Червенську землю (Klaić 1991, s. 61). Галицько-Волинське князівство В. Клаїч ідентифікує не з Білою Хорватією, як писали А. Байцар, В. Давидюк та Б. Явір, а із землями хорватів і дулібів (Klaić 1991, s. 62), що суттєво змінює зміст усієї фрази.

Число 17 тисяч хорватів на Волині ХІХ ст. дійсно знаходимо у В. Клаїча, але стосується воно не Володимира, а тільки району Дубна (тепер – Рівненська обл.) (Klaić 1991, s. 63). Сам хорватський вчений оперує даними російського статистика М. Лебьодкіна, який ще 1861 р. видав ґрунтовну статтю «Про племінний склад народонаселення Західного краю Російської імперії» (Лебедкин, 1861).

Тут на підставі церковно-парафіяльних списків, складених місцевим духовенством з ініціативи академіка П. Кеппена у 1857–1858 рр., зроблено спробу визначити національний склад мешканців так званого Західного краю (у тому числі й Волинської губернії). Автор наводить губернські та повітові цифри етнічного складу населення. Однак у парафіяльних списках священників у графі про національність нерідко вказувалися найменування племен, що давно зникли: бужани, поляни, тиверці, уличі, хорвати та ін. М. Лебьодкін акуратно підсумував та систематизував результати церковного обчислення 1857–1858 рр., не зробивши критичного аналізу та осмислення, і зберіг назви вже екзотичних на той час племен, у тому числі й хорватів. Зрозуміло, що потім їх у статистичних звітах уже не було (Галушко 2013, с. 79–80; Галушко 2014, с. 62).

Навіть сам В. Клаїч ставить кілька критичних питань щодо даних М. Лебьодкіна: чи число 17228 є приблизним, чи хорвати справді були точно пораховані, і чи вони справді називаються хорватським етнонімом, або ж М. Лебьодкін сам їх так називав? (Klaić 1991, s. 63). Характерно, що ті, хто посилаються на наведені В. Клаїчем факти, цей сумнів хорватського вченого оминають.

Цікаво, що інформацію про релікти хорватів поза новою батьківщиною знаходимо і у Д. Мандича, який вказує, що іммігранти з околиць Кракова на початку ХХ ст. були зареєстровані американською владою як білі хорвати («Bielochrovats»/ «Crocovinians») (Mandić).

Попри очевидну фантастичність даних М. Лебьодкіна, все ж варто замислитися: якщо він лише дбайливо систематизував надані йому відомості, отже, парафіяльні священники справді виявили осіб, які могли назватися хорватами? Можна припустити, що це прибули у ХІХ ст. з чеських земель переселенці, що якимось дивом зуміли зберегти середньовічну хорватську етнічну свідомість; однак таке припущення надто мало ймовірне. Тим більше, активне переселення чехів на Волинь російський уряд розпочав щойно 1867 р. (Кундельський 2018, с. 173), вже після публікації М. Лебьодкіна.

Окрім В. Клаїча, сліди хорватів у волинському просторі намагалося прослідкувати ще кілька хорватських науковців. Так, Йосіп Модестін ім'я згаданої Костянтином Багрянородним легендарної хорватської жінки Буги пов'язував із назвою племені бужан (bug+janin), яке вважав хорватським (Modestin 1928). Мовознавець Алемко Глухак зазначає, що хорвати під назвою «хрвате» або «хрвате білі» пішли на захід із земель дулібів та волинян (Gluhak 1990, s. 131).

Серед останніх досліджень з цієї теми привертає увагу робота хорватських дослідників Витомира та Юрая Белаїв. Стаття розповідає про ранньосередньовічні міграції слов'ян із Волині. Автори займаються вивченням міфології, і тому саме кризь її призму шукають хорватсько-волинські паралелі. Вони припускають, що слов'яни розселилися саме із Волині, яка є найдавнішою прабатьківщиною слов'ян (Belaj V. & Belaj J. 2017, s. 35, 64–66). Белаїв вказують, що Волинь у міфологічному сенсі охоплює простір від Любліна і Карпат до Києва, при цьому визнають, що її реальне адміністративне ядро набагато вужче (Belaj V. & Belaj J. 2017, s. 83, 115).

Автори наголошують, що населення Волині, емігрувавши у різних напрямках, принесло з собою «рідні» етноніми на нову батьківщину. У Хорватії є Gornja Volinja і Donja Volinja, Volinjska

rijecka, Volinjski jarak, Volinjska kosa (Belaj V. & Belaj J. 2017, s. 110, 113). Наявні також сліди бужан та дулібів, хоча дослідники виводять топонім *Duliba* не від східнослов'янського племені, а від волохів (Belaj V. & Belaj J. 2017, s. 83–84).

Автори прагнули довести спільність Волині і Хорватії, але, навіть якщо прийняти їхню тезу, що хорвати пішли з Волині, то зробили це як ще не викристалізована етнічна спільність (тобто, ще не будучи власне хорватами). Дослідники відносять населення Волині VII–X ст. до Лука-Райковецької культури, вказуючи, що «трохи на південь у теперішній Галичині з ними межували білі хорвати» (Belaj V. & Belaj J. 2017, s. 81).

Загалом на даний час ідея розглядати Волинь як проміжний пункт міграції хорватів свого продовження поки не отримала.

Очевидно, бужани і черв'яни переселялися разом із хорватами у Далмацію. Якщо навіть ці два племені вважати відгалуженням волинян, тоді усе одно саме волиняни переселялися у сучасну Хорватію, а не прикарпатські хорвати на Волинь.

На нашу думку, тотожність або подібність окремих топонімів Хорватії та Волині можна пояснити перебуванням давніх волинян та хорватів у спільному Дулібському союзі. Власне топонім чи прізвище «Дуліби», «Дуліба» зустрічаються і на Волині, і в Галичині, і у Хорватії: *Dùliba*, *Dùlibe*, *Dulibić* (Gluhak 2009, s. 168).

Таким чином, українських хорватів, як правило, ідентифікують із Галичиною. У джерелах чітко означити їхню межу не видається можливим. Дослідники також включають в ареал проживання українських хорватів Закарпаття, частину Поділля та Прибужжя. Прихильників «поселити» хорватів на Волині небагато, їхні аргументи (історіографічні, генетичні, археологічні, топонімічні, гідронімічні) наразі виглядають недостатніми та малопереконливими.

В Україні присутність хорватів на Волині не заперечують філологи, географи та аматори-краєзнавці. Проте жоден український професійний історик не виступив на підтримку цієї гіпотези, якщо не рахувати фрагментарні положення Л. Войтовича та В. Ляски. У Хорватії послідовників такої версії теж обмаль.

Прихильники гіпотези проживання хорватів на території Волині наводять топонімічні збіги на обох територіях, похідні від бужан, лучан, волинян тощо. Проте такий збіг пояснюється тим, що у VI ст., під час руху аварів через землі хорватських племен Прикарпаття, вони захопили з собою частину хорватського населення і волинських племен з дулібського об'єднання (Щодра 2016, с. 109; Войтович 2021, с. 223–224). Тобто, на нашу думку, хорвати не принесли власні назви на Волинь, а лише разом із волинянами поширили свої топоніми на Балканах.

Якщо навіть погодитися з Л. Войтовичем щодо спільного руху хорватських та волинських племен, то така міграція відбувалася не в українські землі, а з них – тобто, хорвати не могли переходити в Далмацію через Волинь, оскільки та лежить на протилежному боці їхнього руху на південь.

Після приєднання до Київської Русі (992/993 р.) великохорватські землі включено до складу Волинської волості (провінції) з центром у Володимирі (Томенчук 2010, с. 335; Войтович 2021, с. 266–267). І навіть, якщо якась частина місцевого хорватського населення могла опинитися у волосному центрі на Волині, інформації про такі дані (у тому числі й кількість можливих мігрантів) ми не маємо.

Якщо ототожнювати хорватів із сарматами, бужанами чи дулібами (або як частину одне одного), тоді можна казати про сліди хорватів на Волині. Однак слідів племені саме під назвою «хорвати» / «білі хорвати» немає або майже немає. Хорвати якщо і локалізуються в районі Волині, то тільки на порубіжних територіях, які були зоною міжплеменних контактів.

Некритичне запозичення авторами один в одного інформації і масове її тиражування без верифікації джерела знецінює роботу загалом. Тому, якщо хорвати на Волині таки справді були, то до доведення цієї тези слід підходити ґрунтовно, об'єктивно та комплексно, щоб не повторити долю іранської гіпотези походження хорватів як народу. Бо відстоювання такої гіпотези аматорами перетворило її, за висловом Дениса Алімова, виключно на об'єкт історіографічного зацікавлення (Алімов 2016, с. 220).

Список джерел та літератури

BELAJ, V. & BELAJ, J., 2017, Iz Volinje u Volinju. Tragovi ranosrednjovjekovnih migracija Volinjana na zapad i jugozapad, Україна і Хорватія: Історичні паралелі. Drohobič; Truskavets, 28–119.

BROZOVIĆ RONČEVIĆ, D., 1993, Na marginama novijih studija o etimologiji imena Hrvat, Folia Onomastica Croatica, 1993, No. 2, 7–23.

- CONSTANTINE PORPHYROGENITUS, 1967, *De administrando imperio*. Washington: Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies.
- ĆURIĆ, M., 1991, *Staroiransko podrjetlo Hrvata*. Zagreb.
- DAVYDJUK, V., 2022, *Volynj u svjetlu srednjovjekovne kulture*. Zagreb; Lutsk.
- DVORNIK, F., 1956, *The Slavs. Their early History and Civilization*. Boston.
- FERJANČIĆ, B., 1996, Dolazak Hrvata i Srba na Balkansko poluostrvo. (Osvrt na nova tumačenja), *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, 35, 117–150.
- GLUHAK, A., 1990, Podrijetlo imena Hrvat, *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, № 5, 129–160.
- GLUHAK, A., 2009, Seobe i jezična starina, nekoliko bilježaka, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 2009, № 15, S. 167–172.
- GOLDŠTEIN, I., 1995, *Hrvatski rani srednji vijek*. Zagreb: Novi Liber.
- IN MEMORIAM AKADEMIK MIRKO VIDOVIĆ. [Електронний ресурс]. Режим доступу: Tjedno.hr <https://www.tjedno.hr/in-memoriam-akademik-mirko-vidovic/>
- KLAIĆ, V., 1991, *Hrvati i Hrvatska. Ime Hrvat u povijesti slavenskih naroda*. Split: Laus.
- LONČAR, M., 1992, Porfirogenetova seoba Hrvata pred sudom novije literature, *Diadora*, Sv. 14, 375–448.
- MANDIĆ, D., 1990, Croats and Serbs: two old and different nations. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20060525220243/http://www.magma.ca/~rendic/introductioncroats%26serbs.htm>
- MODESTIN, J., 1928, Imena petorice braće i dviju sestara na početku hrvatske povijesti, *Nastavni vjesnik*, Knj. 36, 288–296.
- ŠIŠIĆ, F., 1925, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb.
- PAŠČENKO, E., 1999, *Etnogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine*. Zagreb: Meditor.
- PAŠČENKO, J., 2010, *Od Kijeva do Poljica. Tragom prastarih migracija*. Zagreb.
- VIDOVIĆ, M., 1991, *Hrvatski iranski korjeni*. Zagreb: Grgur Ninski.
- WOJCIECHOWSKI, T., 2005, *Bijela Hrvatska: analiza slavenskoga staroga vijeka*. Rijeka: Maveda.
- АЛИМОВ, Д., 2016, Этногенез хорватов: формирование хорватской этнополитической общности в VII–IX вв. Санкт-Петербург: Нестор-История.
- БАЙЦАР, А., 2022, Україна та українці на європейських етнографічних картах. Львів: ЗУКЦ.
- БАЙЦАР, А., 2023, Географія та картографія Українських історико-географічних земель (XII ст. – поч. XX ст.). Львів-Винники.
- ВОЙТОВИЧ, Л., 2021, Княжа доба на Русі (837–1492), Том 1. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- ГАЛУШКО, К., 2013, Україна на карті Європи: Україна та українці у картографії від Античності до XX століття. Київ.
- ГАЛУШКО, К., 2014, Украинские пределы: Украина и украинцы в европейской картографии от Античности до XX века. Киев.
- ГРАБОВЕЦЬКИЙ, В., 2022, Ілюстрована історія Прикарпаття. Т. I. Івано-Франківськ: Нова Зоря.
- ДАВИДЮК, В., 2015, *Нерозгадані таємниці волинян*. Луцьк: Вежа-Друк.
- ЖИХ, М., 2009А, До проблеми гіпотези Волинської землі (VI – початок X ст.), *Дрогобицький краєзнавчий збірник*, Випуск 13, 9–23.
- ЖИХ, М., 2009В, К проблеме ранней истории славян Прикарпатского региона (середина – вторая половина I тыс. н.э.), *Русин*, № 1 (15), 25–44.
- ЖИХ, М., 2010, До проблеми політогенези Волинської землі (VI – початок X ст.), *Średniowiecze Polskie i Powszechne*, Zeszyt 2 (6), 17–34.
- КУНДЕЛЬСЬКИЙ, В., 2018, Корінне населення Правобережної України у міжнаціональних відносинах наприкінці XVIII – 60-х рр. XIX ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Кам'янець-Подільський.
- ЛЕБЕДКИН, М., 1861, О племенном составе народонаселения Западного края, *Записки Русского географического общества*. Кн. XIII. Санкт-Петербург, 131–160.
- Літопис руський за Іпатським списком. Повість минулих літ. До 852 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/litop/lit01.htm>
- ЛЯСКА, В., 2015, Територіальний та адміністративний розвиток Верхнього Побужжя у IX–XIV ст. : дис ... канд. іст. наук : 07.00.01. Львів.

- МУДРАК, О., 2020, Печенежские имена и названия, Хазарский альманах. Том 17, 119–143.
- ОВЧИННИКОВ, О., 1995–1996, Народы центральной Европы за книгою Ал-Масуди (до питання про «державу волинян»), Східний світ, № 1 – №2, 77–81.
- ТОМЕНЧУК, Б., 2010, Фортифікація давнього Галича, Археологія і давня історія України, Вип. 1, 335–344.
- ЩОДРА, О., 2016, Історична географія України від найдавніших часів до кінця XVIII століття. Львів.
- ЯВІР ІСКРА, Б., Галицькі хорвати. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/20664>

References

- ALIMOV, D., 2016, Etnogenez horvatov: formirovanie horvatskoj etnopoliticheskoj obshnosti v VII–IX vv. [Ethnogenesis of the Croats: Formation of the Croatian ethnopolitical community in the 7th–9th centuries] Sankt-Peterburg: Nestor-Istoriya. [In Russian].
- BAITSAR, A., 2023, Heohrafiia ta kartohrafiia Ukrainykykh istoryko-heohrafichnykh zemel (XII st. – poch. XX st.) [Geography and cartography of Ukrainian historical and geographical lands (XII century – beginning of XX century)]. Lviv–Vynnyky. [In Ukrainian].
- BAITSAR, A., 2022, Ukraina ta ukraintsi na evropeiskykh etnografichnykh kartakh [Ukraine and the Ukrainians on European ethnographic maps]. Lviv: ZUKTs. [In Ukrainian].
- BELAJ, V. & BELAJ, J., 2017, Iz Volinje u Volinju. Tragovi ranosrednjovjekovnih migracija Volinjana na zapad i jugozapad [From Volyn to Volyn. Traces of the early medieval migrations of the people of Volyn to the west and southwest]. Ukraina i Khorvatiia: Istorychni paraleli. Drokhobich; Truskavets, 28–119. [In Croatian].
- BROZOVIC RONCEVIC, D., 1993, Na marginama novijih studija o etimologiji imena Hrvat [Na marginama novijih studija o etimologiji imena]. Folia Onomastica Croatica, 1993, No. 2, 7–23. [In Croatian].
- CONSTANTINE PORPHYROGENITUS, 1967, De administrando imperio [On the Governance of the Empire]. Washington: Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies. [In English].
- CURIC, M., 1991, Staroiransko podrijetlo Hrvata [Old Iranian origin of the Croats]. Zagreb. [In Croatian].
- DAVYDIUK, V., 2015, Nerozghadani taiemnytsi volynian [Unsolved secrets of the Volynians]. Lutsk: Vezha-Druk. [In Ukrainian].
- DAVYDJUK, V., 2022, Volynj u svjetlu srednjovjekovne kulture [Volyn in the light of medieval culture]. Zagreb; Lutsk. [In Croatian].
- DVORNIK, F., 1956, The Slavs. Their early History and Civilization. Boston. [In English].
- FERJANCIC, B., 1996, Dolazak Hrvata i Srba na Balkansko poluostrvo. (Osvrt na nova tumačenja) [Arrival of the Croats and the Serbs on the Balkan Peninsula. (Review of new interpretations)]. Zbornik radova Vizantološkog instituta, 35, 117–150. [In Croatian].
- GALUSHKO, K., 2014, Ukrainskie predely: Ukraina i ukraincy v evropejskoj kartografii ot Antichnosti do XX veka [Ukrainian Borders: Ukraine and the Ukrainians in European Cartography from Antiquity to the 20th Century]. Kiev. [In Russian].
- GLUHAK, A., 1990, Podrijetlo imena Hrvat [Origin of the name Croat]. Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, No. 5, 129–160. [In Croatian].
- GLUHAK, A., 2009, Seobe i jezična starina, nekoliko bilježaka [Migrations and linguistic antiquity, a few notes]. Hrvatski dijalektološki zbornik, 2009, № 15, 167–172. [In Croatian].
- GOLDSTEIN, I., 1995, Hrvatski rani srednji vijek [Croatian Early Middle Ages]. Zagreb: Novi Liber. [In Croatian].
- HALUSHKO, K., 2013, Ukraina na karti Evropy: Ukraina ta ukraintsi u kartografii vid Antychnosti do XX stolittia [Ukraine on the map of Europe: Ukraine and the Ukrainians in cartography from Antiquity to the 20th century]. Kyiv. [In Ukrainian].
- HRABOVETSKYI, V., 2022, Iliustrovana istoriia Prykarpattia [Illustrated history of Prykarpattia]. T. I. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria. [In Ukrainian].
- IN MEMORIAM AKADEMIK MIRKO VIDOVIC [In memoriam academic Mirko Vidovic]. [Online]. Available from: Tjedno.hr <https://www.tjedno.hr/in-memoriam-akademik-mirko-vidovic/> [In Croatian].
- KLAIC, V., 1991, Hrvati i Hrvatska. Ime Hrvat u povijesti slavenskih naroda [The Croats and Croatia. The name Croat in the history of the Slavic peoples]. Split: Laus. [In Croatian].
- KUNDELSKYI, V., 2018, Korinne naselennia Pravoberezhnoi Ukrainy u mizhnatsionalnykh vidnosynakh

- naprykintsi XVIII – 60-kh rr. XIX st. [The indigenous population of Right Bank Ukraine in international relations at the end of the 18th – 1960s of the 19th century] : thesis ... candidate history of science : 07.00.01. Kamianets-Podilskyi. [In Ukrainian].
- LEBEDKIN, M., 1861, O plemennom sostave narodonaseleniia Zapadnogo kraia [About the tribal composition of the population of the Western Territory]. Zapiski Russkogo geograficheskogo obshestva, Kn.XIII. Sankt-Peterburg, 131–160. [In Russian].
- LIASKA, V., 2015, Terytorialnyi ta administratyvnyi rozvytok Verkhnoho Pobuzhzhia u IX–XIV st. [Territorial and administrative development of Upper Pobuzhzhia in the 9th–14th centuries] : thesis ... candidate. history of science : 07.00.01. Lviv. [In Ukrainian].
- Litopys ruskyi za Ipatskym spyskom. Povist mynulykh lit. Do 852 roku [Rus' chronicle according to the Ipatsky list. A story of past years. Until 852]. [Online]. Available from: <http://litopys.org.ua/litop/lit01.htm> [In Ukrainian].
- LONCAR, M., 1992, Porfirogenetova seoba Hrvata pred sudom novije literature [Porphyrogenet's migration of the Croats before the court of recent literature]. Diadora, Sv. 14, 375–448. [In Croatian].
- MANDIC, D., 1990, Croats and Serbs: two old and different nations. [Online]. Available from: <https://web.archive.org/web/20060525220243/http://www.magma.ca/~rendic/introductioncroats%26serbs.htm> [In English].
- MODESTIN, J., 1928, Imena petorice braće i dviju sestara na početku hrvatske povijesti [The names of five brothers and two sisters at the beginning of Croatian history]. Nastavni vjesnik, Knj. 36, 288–296. [In Croatian].
- MUDRAK, O., 2020, Pechenezhskie imena i nazvaniya [Pecheneg names and titles]. Hazarskij almanah, Tom 17, 119–143. [In Russian].
- OVCHYNNYKOV, O., 1995–1996, Narody tsentralnoi Yevropy za knyhoiu Al-Masudi (do pytannia pro «derzhavu volynian») [The peoples of Central Europe according to the book of Al-Masudi (to the question of the «state of the Volhynians»)]. Skhidnyi svit, № 1 – № 2 , 77–81. [In Ukrainian].
- SISIC, F., 1925, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara [History of the Croats at the time of the national rulers]. Zagreb. [In Croatian].
- PASCENKO, E., 1999, Etnogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine [Ethnogenesis and mythology of the Croats in the context of Ukraine]. Zagreb: Meditor. [In Croatian].
- PASCENKO, J., 2010, Od Kijeva do Poljica. Tragom prastarih migracija [From Kiev to Poljica. Following ancient migrations]. Zagreb. [In Croatian].
- SHCHODRA, O., 2016, Istorychna heohrafiia Ukrainy vid naidavnishykh chasiv do kintsia XVIII stolittia [Historical geography of Ukraine from the earliest times to the end of the 18th century]. Lviv. [In Ukrainian].
- TOMENCHUK, B., 2010, Fortyfikatsiia davnoho Halycha [Fortification of ancient Halych]. Arkeolohiia i davnia istoriia Ukrainy, Vyp. 1, 335–344. [In Ukrainian].
- VIDOVIC, M., 1991, Hrvatski iranski korjeni [Croatian Iranian roots]. Zagreb: Grgur Ninski. [In Croatian].
- VOITOVYCH, L., 2021, Kniazha doba na Rusi (837–1492) [Princely period in Rus']. Tom 1. Lviv: Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. [In Ukrainian].
- WOJCIECHOWSKI, T., 2005, Bijela Hrvatska: analiza slavenskoga staroga vijeka [White Croatia: an analysis of the Slavic ancient times]. Rijeka: Maveda. [In Croatian].
- YAVIR ISKRA, B., Halytski khorvaty [Galician Croats]. [Online]. Available from: <https://zbruc.eu/node/20664> [In Ukrainian].
- ZHYKH, M., 2009A, Do problemy hipotezy Volynskoi zemli (VI – pochatok X st.) [To the problem of the hypothesis of the Volyn land (6th – early 10th centuries)]. Drohobytskyi kraieznavchyi zbirnyk, Vypusk 13, 9–23. [In Ukrainian].
- ZHYKH, M., 2010, Do problemy politogenezy Volynskoi zemli (VI – pochatok X st.) [To the problem of politogenesis of the Volyn land (6th – early 10th centuries)]. Sredniowiecze Polskie i Powszechno, Zeszyt 2 (6), 17–34. [In Ukrainian].
- ZHYKH, M., 2009B, K probleme rannei istorii slavian Prikarpat'skoho rehiona (seredina – vtoraiia polovina I tys. n e.) [To the problem of the early history of the Slavs of the Carpathian region (middle – second half of the 1st millennium AD)]. Rusyn, № 1 (15), 25–44. [In Russian].

Літописні хорвати на Волині: деконструкція гіпотези

В історіографії склалася думка, що середньовічну Волинь заселяли низка літописних племен, насамперед дуліби, бужани, волиняни. Однак існує припущення, що до переліку таких етноплемінних утворень входили і хорвати, центром локалізації яких було Прикарпаття. Писемних джерел про розселення хорватів на українських землях небагато, і вони не локалізують їх на території Волині або ж не дають чіткої інформації про розміщення хорватських племен. Спираючись на писемні джерела, окремі автори локалізують на Волині лендзян та інші давні племена, однак до хорватського етнічного масиву вони стосунку не мають.

Переважає більшість істориків різних країн не бачить хорватів на території Волині. При цьому висловлюються припущення, що окремі хорватські племена могли у певний період входити до більших міжплемінних союзів на чолі із волинянами, однак це не спричинило переселення хорватів на північ. Зоною змішаного населення та міжплемінних контактів волинян та хорватів могли бути землі бужан та черв'ян, але не власне Волинь.

Прихильники ідеї про хорватську присутність на території Волині використовують аргументи міфології, генетики, антропології, матеріальної культури, топоніміки, історіографії попередніх епох. Однак їхня доказова база є слабкою та недостатньо аргументованою. Гіпотезу присутності хорватів на Волині переважно підтримують географи, філологи, письменники, але не професійні історики. Посилання на давнішу історіографію є слабким аргументом, оскільки при детальнішому розгляді вона теж посилається на непереконливі і сумнівні твердження. Конструкції про волинських хорватів на сьогодні виглядають надто штучними і не базуються на міцній джерельній основі.

Якщо ототожнювати хорватів із сарматами, бужанами чи дулібами (або як частину одне одного), тоді можна казати про сліди хорватів на Волині. Однак слідів племені саме під назвою « хорвати » / « білі хорвати » немає або майже немає. Хорвати якщо і локалізуються в районі Волині, то тільки на порубіжних територіях, які були зоною міжплемінних контактів.

Навіть якщо бужан і черв'ян вважати відгалуженням волинян, які переселялися разом із хорватами у Далмацію, тоді усе одно саме волиняни переселялися у сучасну Хорватію, а не прикарпатські хорвати – на Волинь. Тотожність або подібність окремих топонімів Хорватії та Волині можна пояснити перебуванням давніх волинян та хорватів у спільному Дулібському союзі. Хорвати не принесли власні назви на Волинь, а лише разом із волинянами поширили свої топоніми на Балканах. Хорвати не могли рухатися в Далмацію через Волинь, оскільки вона лежить на протилежному боці їхнього руху на південь.

Навіть після приєднання хорватських земель до Русі та їх включення до складу Волинської волості (провінції) немає даних, що якась частина місцевого хорватського населення могла опинитися на Волині.

Теоретично думку про присутність хорватів на Волині можна спробувати довести, якщо підійти до цього ґрунтовно, об'єктивно та комплексно. На даний же час варто констатувати, що перебування хорватів на північний схід від Західного Бугу хоча б як на проміжному пункті їхньої міграції залишається гіпотетичним.

Ключові слова: хорвати, Волинь, волиняни, міграції, слов'яни, локалізація.

Mykola Nahirnyi, Candidate of Historical Sciences, Associate professor, Volodymyr pedagogical professional college named after Ahatanhel Krymskyi.

Микола Нагірний, кандидат історичних наук, доцент, Володимирський педагогічний фаховий коледж імені Агатангела Кримського.

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9319-8540>

ResearcherID: T-2065-2017

Received: 15.08.2024

Advance Access Published: October, 2024